

Zaniklá sklářská huť ve Svratouchu (okr. Chrudim)¹

Pavel Rous, 30. 8. 2016

Obec Svratouch se nachází na severním okraji Žďárských vrchů, v okrese Chrudim, 10 kilometrů jihovýchodně od Hlinska. Zaujímá polohu na české straně historické česko-moravské zemské hranice, kterou ve zdejší krajině tvořila řeka Svratka. Její tok se v prostoru stejnojmenného malého města přibližuje až na vzdálenost necelých dvou kilometrů jižně od Svratouchu.

Svratouch leží v nadmořské výšce 650 až 700 metrů. V jeho zástavbě protažené do délky dvou kilometrů je dodnes patrná dispozice středověké řadové vesnice založené podél potoka Svratouch směřujícího k jihu a přitékajícího zleva do řeky Svratky. Počínaje první historickou písemnou zmínkou z roku 1392 Svratouch náležel až do roku 1848 k rychmburskému panství (Adámek 1904, 261). Přinejmenším v 17. a 18. století spadl pod rychtu v blízké Svatce.²

Povědomost o existenci někdejší sklářské hutě se ve Svratouchu téměř vytratila. Ilustruje to zmínka v novodobé obecní kronice, telegraficky sdělující, že „v XVII. století byla u nás též sklárna, známá ještě r. 1713“ (Kronika obce Svratouchu, 1963–1973, 18).³ K neinformovanosti zřejmě přispěla skutečnost, že provoz hutě asi již dlouho nepřipomíná žádná viditelná hmotná památka, ani pomístní název. A platilo to možná už v době před více než sto lety.⁴ Na druhé straně je poměrně značné množství historických dat o svratoušské sklárně rozptýleno ve spíše starších a nesnadno dostupných publikacích.

---

¹ Tato práce vznikla v rámci projektu Sklářství na Vysočině, realizovaného Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod v letech 2016–2019.

² První známý doklad o tom je z roku 1651 (Matušíková ed. 2001, 992).

³ <https://issuu.com/myskao/docs/kronika2?viewMode=doublePage&e=6286073/2673827>.

⁴ Ve Svratouchu působil od r. 1878 více než 35 let jako učitel František Balcar, sběratel tradic, zkazek, pověr, písní a tanců, ale i starožitných památek ze Svratouchu a jeho okolí, spolupracovník hlineckých historiků a vlastivědců Karla Adámka a jeho syna Karla Václava. Ve svém článku o Svratouchu ale ani slovem nezmiňuje jeho sklářskou minulost (Balcar 1914).

Co se týká počátku a nejstaršího období sklářské hutě ve Svratouchu, usoudil Karel Václav Adámek, že existovala už před rokem 1600 (Adámek 1897c, 137), je však otázkou, zda při tom vycházel z nějakých dokladů. Ty měl se značnou pravděpodobností po ruce Josef František Svoboda, když mohl konstatovat, že „roku 1574, 1586 a 1695 vyskytuje se pouze mistr ve Svratouchu“ (Svoboda 1928, 22).⁵ Zdroj těchto dat, představujících nepřímý důkaz o existenci svratoušské hutě v 16. století, však zatím nebyl verifikován.

Pokud lze založení sklářské hutě ve Svratouchu s ohledem na autoritu J. F. Svobody datovat k roku 1574, nebo před něj, potom platí, že patřila vedle Vříště a Fryšavy mezi nejstarší sklárny na Horácku (Kapusta 1971, 11), resp. že byla nejstarší známou hutí na české straně česko-moravské hranice (Adler 1980, 81).

V pořadí další známá historická zmínka indikující existenci svratoušské huti je obsažena v „*soupisu výměr jednotlivých usedlostí*“ ve Svratouchu, pořízeném podle K. V. Adámka „*na poč. XVII. věku*“, a to někdy kolem roku 1639.⁶ Tehdy bylo ve Svratouchu obydleno a obhospodařováno 16 usedlostí „*včetně chalupy mistrovny*“, jedna usedlost byla shledána opuštěnou a jedna s ladem ležícími rolemi (Adámek 1897b, 102–103; 1904, 261).

Do soupisu poddaných podle víry bylo osazenstvo sklárny ve Svratouchu zapsáno v roce 1651 odděleně od ostatních obyvatel vesnice, a to pod nadpisem „*Hut' sklenná v též vsi*“. K huti podle soupisu náleželo 21 osob – mistr „*Lorenc Preysler*“ (věk 30 let) s manželkou, tovaryši „*Joachym Rebs*“ (40), „*Jiří Kačer*“ (30) a „*Jiří Štaroh*“ (29) se svými manželkami, tovaryš „*Petr Fony*“ (20), stupař

⁵ Rok 1695 se v kontextu uvedených letopočtů i celého Svobodova sdělení jeví jako „překlep“; správně asi mělo být 1595, jak si povšimla Emílie Pavlisová (1977, 101).

⁶ Fragment tohoto soupisu K. V. Adámek sejmul z desek „*register sirotčích, v nichž byl zalepen spolu s listy seznamu sklizně z r. 1639*“, a proto konstatoval – „*kladu jej do téže doby*“ (Adámek 1897b, 102).

„*Michal Štul*“ (30) s manželkou, dva čtrnáctiletí chlapci Jiří Kraus a Matěj Pilař, každý uvedený jako „*pachole*“, a dále dva pacholci, dvě děvečky, jeden pohůnek, jedna pasačka a jeden podruh s manželkou. Jen čtyři z nich (mistrova a stupařova manželka a starý podruh se ženou) byli evidováni jako katolíci, u ostatních byla poznamenána „naděje na získání“ (Matušíková ed. 2001, 992–993; srovnej Adler 1980, 81).⁷

Blíže nspecifikovanou zmínku o svratoušské huti z roku 1654 uvedl K. V. Adámek (1897c, 137) a údajně ze stejného roku pochází informace o malíři skel ve Svratouchu (Bukáček 1958, 63) – opět bez odvolávky na příslušný zdroj. Věrohodnější údaje z téhož roku 1654 získal z berní ruly Jiří Adler, podle nějž měl svratoušskou huť tehdy v nájmu „*Pawel Prazsky*“, jenž z hutě platil 100 zl. činže. K huti patřilo 90 strychů polí (Adler 1980, 81, bez bližší konkretizace archivního zdroje). Podle nového a jistě správného čtení je však v berní rule jako „*mistr skelné hutě*“ ve Svratouchu uveden „*Preysler Pavel*“ (Červený – Červená 2003, 1427).

Chronologicky následná zmínka o existenci sklárny ve Svratouchu v roce 1658 (Bukáček 1958, 63) se opět obešla bez podrobností a uvedení pramene. V zápisu z roku 1659 je „*v hlinecké zápisní knize X. list 33*“ uveden mistr svratoušské sklářské hutě (Adámek 1897c, 137). A pravděpodobně ze stejného zdroje pochází i zmínka o huti z roku 1660 (Adámek 1897a, 73).

Důležitý záznam zmiňující se o sklářské huti ve Svratouchu, datovaný rokem 1663, objevil K. V. Adámek v již citované hlinecké městské zápisní knize. Dozvídáme se z něho, že dne 8. dubna 1663 byla stvrzena svatební smlouva mezi „*Lorentzem, mistrem hutí sklenných svratoušských*“, jenž zastupoval pannu

---

⁷ V případě informace publikované J. Adlerem se autor opíral přímo o archivní pramen („*SÚA Praha, Stará manipulace, R109/45, Chrudimsko, VS Rychmburk*“).

Judytu, dceru nebožtíka „*Hanse Frydrycha Prajzla (Pragzla), někdejšího mistra hutí sklenných křižánkovských*“,⁸ a chotěbořským měšťanem Lukášem Vocelkou, který zastupoval svého syna Mikuláše. Smlouva byla uzavřena v Hlinsku, „*v domě Lorentze, »p. otce panny nevěsty«*“ (Adámek 1908a, 259 s odkazem: „*Desátá zápisní kniha města Hlinska, 33 l.*“).

V následujícím roce 1664 byl „*Lorenz Preisler*“, mistr na huti, uveden v matričním zápisu (Adler 1980, 81 s odkazem na „*SOA Zámorsk, matr. Hlinsko, č. 241, 1664–1692*“).

Po nepodložené zmínce o existenci svratoušské sklárny v roce 1668 (Bukáček 1958, 63) následují asi věrohodná data, rovněž však postrádající odvolávku na zdroj: v roce 1670 byl „*mezi svatebními svědky syna mistra heráleckého také Lorenc, mistr ze Svratouchu*“, jenž se potom připomíná ještě k roku 1675 a k roku 1686 jako „*Lorenc Preisler, mistr svratoušský*“ (Svoboda 1928, 23).

Z rodiny, nebo rodu Lorence Preislera zajisté pocházel „*Florentin Praizler tovaryš*“ ve Svratouchu, jenž byl v roce 1671 zapsán do zповědních seznamů pražské arcidiecéze jako heretik (Šimák 1918, 419).

Lorenz Preisler, mistr ve Svratouchu, se uvádí ještě v roce 1695, kdy byla huť „*odhadnuta na 750 kop*“ (Adler 1980, 81 s odkazem na „*SOA Zámorsk, pozemkové knihy, SO Skuteč, VS Rychmburk, 21A, knihy rychty svratecky od roku 1695, ves Svratouch*“). Pokud byl Lorenz Preisler jednou a toutéž osobou zmiňovanou jako svratoušský skelmistr od roku 1651 do roku 1695 (s výjimkou roku 1654), tedy v období o délce 44 let, řídil hutní provoz ještě ve věku 74 let.

---

⁸ V zápisu uvedené třetí jméno Jana Fridricha, mistra sklářské hutí v (Moravských) Křižánkách v letech 1642 až 1648, vyvolává otázku možné spřízněnosti mezi rody Preislerů a Fridrichů (Prajzl = Preisler?).

Poměrně hojné množství personálních dat našel K. V. Adámek v „*registrech sirotčích*“ z roku 1698 a v „*registrech popsání*“ panství rychmburského z téhož roku. Takže víme, že v roce 1698 pracovalo ve sklářské huti ve Svratouchu šest sklářů, dva bednáři a jeden malíř („*zajisté malíř skel*“) a „*mnohá pacholata*“. „*Mistrem byl Lorenc Frydrych*“, jenž rychmburské vrchnosti ročně platil 80 rýnských zlatých nájemného (Adámek 1897c, 137; 1904, 265).⁹ V „*registrech popsání*“ rychmburského panství jsou mezi 17 sedláky ve Svratouchu evidováni jeden „*sklenář [Jan Kembický]*“ a dva (zřejmě výše zmínění) bednáři - Matěj Buryan a Jan Buryan. Sedmnáctým sousedem, resp. sedlákem, byl „*Lorenc Frydrych, mistr huti sklenné svratoušské*“,¹⁰ jenž byl „*svobodný*“, tj. nepatřil do poddanského stavu (Adámek 1908b, 79). K usedlosti skláře Jana Kembického patřilo 14 strychů rolí (Adámek 1904, 265). Jako další skláři („*sklenáři*“) jsou v registrech uvedeni podruzi ze Svratouchu Jiřík Judl, Martin Kembický, František Kembický a „*Lorenc Šelýř jinak Šídlo*“ (Adámek 1908b, 79).

„*V podruží*“ u zmíněného malíře, „*patrně*“ malíře skla při huti ve Svratouchu,¹¹ byl k roku 1698 evidován podruh Jiřík Macháčků (Adámek 1897c, 137; 1908b, 79), zřejmě malířův pomocník (Brožová 1971, 54).

Z dalšího, pomocného personálu sklárny ve Svratouchu jsou v registrech rychmburského panství z roku 1698 jmenováni jako „*pacholata*“ v huti „*u mistra svratoušského*“ Václav a Tomáš, synové sedláka Jiříka Kopištěte ze vsi Hamry, František a Alexandr, synové sedláka Jana Konváře ze Svratouchu, Melichar, syn Jiříka Korce ze Svratky a dva nejmenovaní sirotci ze Svratouchu (Adámek 1908b, 74, 78–79).

⁹ K. V. Adámek přesně nepoznamenal, ze kterého z obou uvedených pramenů tyto údaje čerpal.

¹⁰ J. Brožová (1971, 54) jej uvádí chybně jako Lorence Preislera.

¹¹ Že by oním malířem byl Jan Kembický (Pavlisová 1977, 49), lze vyloučit.

Ve stejném roce pracovali ve Svratouchu „*»u pana mistra«*“ také jeden pacholek a tři děvečky, z nichž dvě byly sirotky.¹² Pacholek sloužil za sedm a půl kop a děvečky za tři kopy grošů ročně (Adámek 1908b, 77–79). S provozem huti ve Svratouchu asi souvisela práce „popelářů“, kteří pálením dřeva získávali popel potřebný pro výrobu potaše (salajky), důležité složky sklářského kmene. Ze Svratky byli v registrech „popsání“ panství uvedeni tři – Jan Jebas mladý, František Paldrmon a sirotek Václav Hejduk. Popelářem byl také sirotek Václav Paldrman ze Svratouchu, toho času odvedený na vojnu. (Adámek 1908b, 78–79).

Také do „*popsání poddaných a sirotků*“, resp. do sirotčích register rychmburského panství, datovaných rokem 1710, byl v případě Svratouchu zapsán „*glasmistr*“ a „*různá čeled' sklářská*“, jakož i ke sklářské huti náležející kovář a bednář (Adámek 1897c, 135). Podobná informace o sklářích a sklářské čeledi ve Svratouchu se nalézají v „*registrech sirotčích*“ z roku 1713 (Adámek 1904, 265).

Se jménem svratoušského skelmistra Lorenze Fridricha se setkáváme také v matričním zápise z roku 1700 (Adler 1980, 81, s odkazem na „*SOA Zámorsk, matr. Hlinsko, č. 213*“) a pak ještě ve fazi tereziánského katastru z roku 1713. Tehdy činilo roční nájemné za huť 100 zl. (Adler 1980, 81 s odkazem na „*SOA Zámorsk, VS Rychmburk, přízn. tabela 1713, kn. 1410, 12, Rychta Svratecká – Ves Svratouch*“). V uvedeném příznání je vykázána „*skelná huť, při ní 5 tovaryšů, 1 brusič skla, 1 hrnčír*“ (Chalupa et al. eds. 1964, 319).

---

¹² Jednalo se o Jiřího, syna Mikuláše Tučka ze Svratky, Alžbětu, dceru sedláka Jana Konváře ze Svratouchu a dvě sirotky - Alžbětu, dceru Jana Koudele z Herálce, a druhou nejmenovanou pocházející ze Svratouchu.

V odhadu panství z roku 1714 se o sklářské huti ve Svratouchu nepíše, na rozdíl od předchozího odhadu panství z roku 1709, v němž byl poznamenán skelmistrův roční nájem opět ve výši 100 zlatých (Adler 1980, 81 s odkazem na „*SÚA Praha, Fideikomis, VIIE43, kart. 686*“).

Sklárna ve Svratouchu byla poté uvedena ve vrchnostenské fasi tereziánského katastru – v příznávací tabele z roku 1719. Z tohoto archivního pramene J. Adler zjistil, že k roku 1719 ke svratoušské huti příslušelo 84 strychů polí a 26 strychů luk a skelmistr platil stále ještě 100 zl. ročního nájmu (Adler 1980, 81 s odkazem na „*SÚA Praha, TK spisy, Chrudimsko, VS Předhrádí, příl. č. 3, příznávací tabele z 25. 10. 1719*“). Je pravděpodobné, že ze stejného zdroje vychází informace v edici dominikálu tereziánského katastru. Z blíže nekonkretizovaného spisového materiálu je v ní citována vedle jiných podniků na rychmburském panství i „*sklárna ve Svratouchu*“ (Burdová et al. eds. 1970, 213).

Fase citovaného katastru obsahuje ještě jednu zmínku o sledované huti. Někdy v letech 1713 až 1716 byli „*v rychtě (tj. vsi Svratka a Svratouch)*“ vykázáni mezi 22 podruhy „*3 sklářští tovaryši v huti sklářské*“.¹³ Ve finální podobě tereziánského katastru z roku 1756, resp. 1757, byl mezi svrateckými řemeslníky ve Svratce uveden jeden „*sklenář*“ (Chalupa et al. eds. 1964, 319), jenž však již se svratoušskou sklárnou nemusel mít nic společného.

Z uvedeného plyne, že spolehlivá časově nejmladší historická zmínka o sklářské huti ve Svratouchu je zatím spojena s datem 25. října 1719. Kdy a za jakých

---

¹³ Z těchto dat a na základě nepřesného čtení Adámkovy stati (Adámek 1897a, 73) byl vyvozen mylný závěr o existenci sklářské hutě ve Svratce (Pavlisová 1977, 106).

okolností hut' zanikla, je otázkou, ale „zřejmě nepřečkala dobu krize po polovině 18. století“ (Adler 1980, 81).¹⁴

Vzhledem k tomu, že sklářská hut' ve Svratouchu žila po dobu asi 150 let, je s podivem, že pro její lokalizaci je k dispozici jen jedna informace, podle níž hut' stála „v místech kde jsou č. 80, 82, 84, 85“ (Adámek 1897a, 73; 1904, 265 s odkazem: „Památní kniha fary svratecké 40 str.“). Do zmíněné svratecké farní kroniky založené roku 1837 ji zaznamenal farář Václav Šimek v úvodním popisu farnosti a okolí, když v případě Svratouchu sdělil na prvním místě, že skoro před 200 lety měla stát tam, kde jsou nyní půlsedlácké statky č. 80, 82, 84, 85, sklářská hut'.¹⁵

Když Adámekem objevenou informaci později citoval J. F. Svoboda, přidal k oněm čtyřem číslům popisným ještě samotou „V hutích“ (Svoboda 1928, 22; po něm ještě Adler 1980, 81). Zmínku o samotě V hutích je však nutné z určení polohy vyškrtnout, neboť nejenže se taková samota u Svratouchu nenachází, ani nenacházela, ale K. V. Adámek (1897a, 73) ji uvedl v jasné souvislosti s Vortovou – jinou „sklářskou“ obcí na Hlinecku.

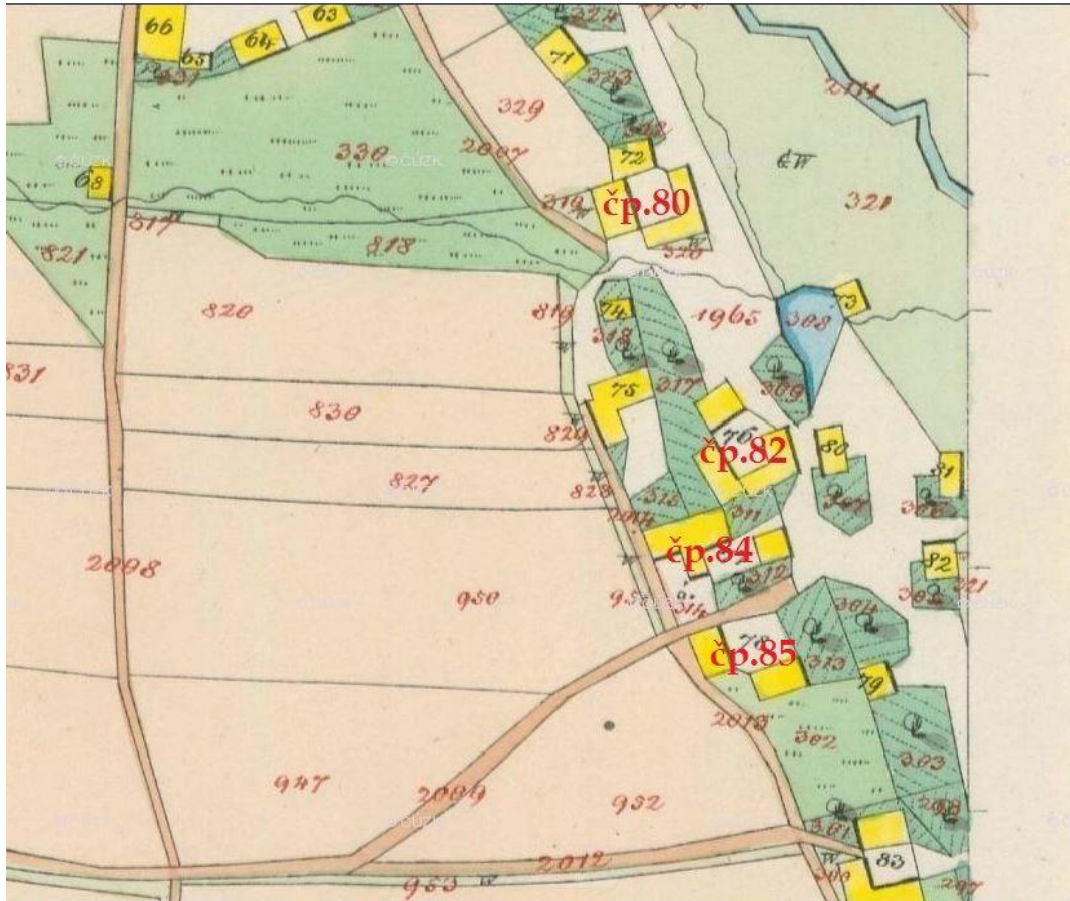
Původní polohu stavení s čísly popisnými 80, 82, 84 a 85 spolehlivě ukazuje mapa stabilního katastru z roku 1839, dnešní stav včetně číslování je zčásti odlišný. Uvedená čtyři stavení, převážně dvorkové usedlosti, jsou na mapě stabilního katastru situována ve vymezeném okrsku (obr. 1), jehož oválný tvar protažený ve směru S - J je patrný i na pozdějších mapách a projevuje se do značné míry ještě

¹⁴ Konec provozu sklárny ve Svratouchu byl v literatuře často spojován s letopočtem 1713 (např. Bukáček 1958, 63; Kapusta 1971, 11; Bálek 1989, 66). Tvrzení o zániku svratoušské huti „po r. 1762“ (Kába 1972, 5) postrádá odkaz na příslušný zdroj.

¹⁵ „Svratouch. Beynahe vor 200 Jahren soll da, wo jetzt die ½ Baueregütter N 80, 82, 84, 85 sind, eine Glashütte gestanden haben.“ (Kniha Pamětní Pro Chrám Páně Farní Swrateckej. Založená Leta Páně. 1837., str. 40).

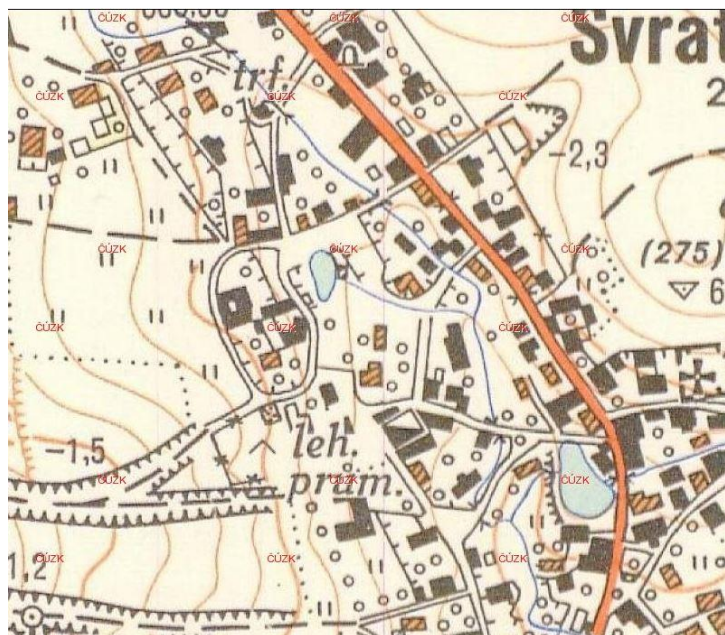

dnes (obr. 2, 3).¹⁶ Tento předpokládaný areál zaniklé hutě se nachází na mírném svahu přibližně 100 metrů od pravého břehu potoka Svratouch, to znamená, že se příliš nevymykal z dlouhé řadové zástavby vesnice.

Obr. 1. Skupina stavení ve Svratouchu na císařském otisku stabilního katastru z r. 1839 (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>), nacházející se pravděpodobně v prostoru zaniklé sklářské hutě. Podle indikační skici téhož katastru byla doplněna čtyři čísla popisná, kterými sklárnu lokalizuje zápis ve svratecké farní kronice.

¹⁶ Ke stejnému určení polohy dospěl Vlastimil Bálek, když konstatoval, že svratoušská sklárna „stávala poblíž nynějších objektů družstva Dílo, na místě popis. čísel 80, 82, 84 a 85“ (Bálek 1989, 66). Skutečně dnes do jižní části areálu předpokládané sklářské hutě zasahují parcely a objekty výrobního a obchodního družstva Dílo a přilehlé výrobně skladovací firmy.

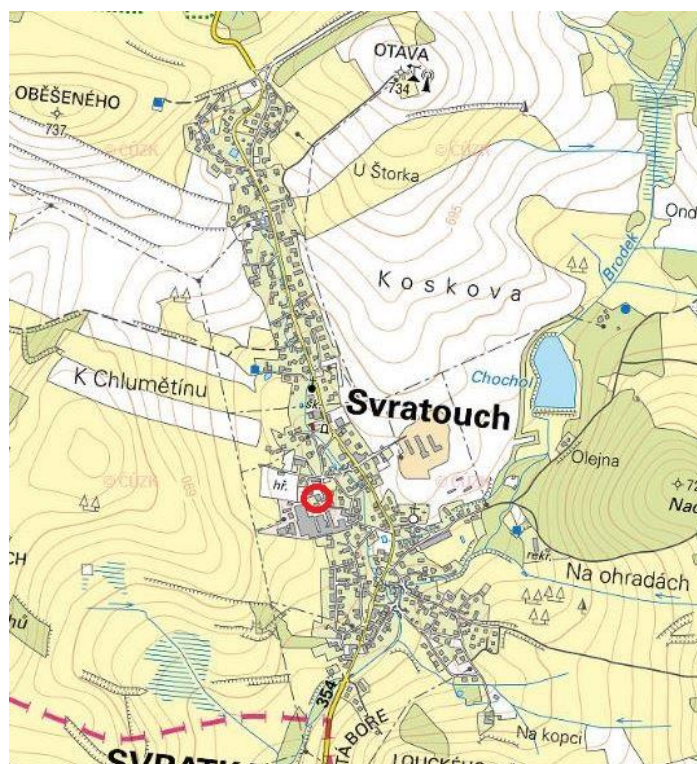
Obr. 2. Zřetelně vymezený areál předpokládané sklárny ve Svratouchu na výřezu z mapy z roku 1956 (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

Obr. 3. Sledované místo ve Svratouchu na dnešní letecké mapě (<https://mapy.cz/zakladni>, 27. 8. 2016).

Rukopisná kolorovaná mapa z roku 1731, jejímž autorem je zemský měřič Ing. František Xaver Preitsch, zobrazuje ves Svratouch s příslušejícími pozemky, včetně odkazů na jejich majitele.¹⁷ Nabízí proto možnost sklárnu s konečnou platností lokalizovat (obr. 4, 5). Mapa je však v zobrazení zástavby velmi schematická a jednotvárná. Možná právě proto na ní chybí u skupiny stavení v předpokládaném stanovišti sklářské hutě jakýkoliv „sklářský“ příznak (obr. 6).¹⁸ Je však třeba připustit, že v době vzniku mapy již byla svratoušská huť zrušená.¹⁹

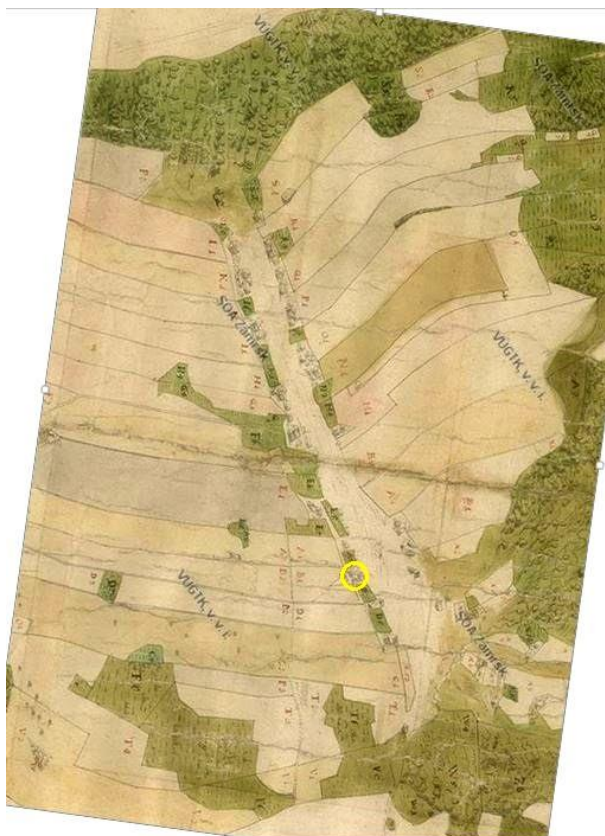

Obr. 4. Předpokládaná poloha sklářské hutě na dnešní mapě Svratouchu.

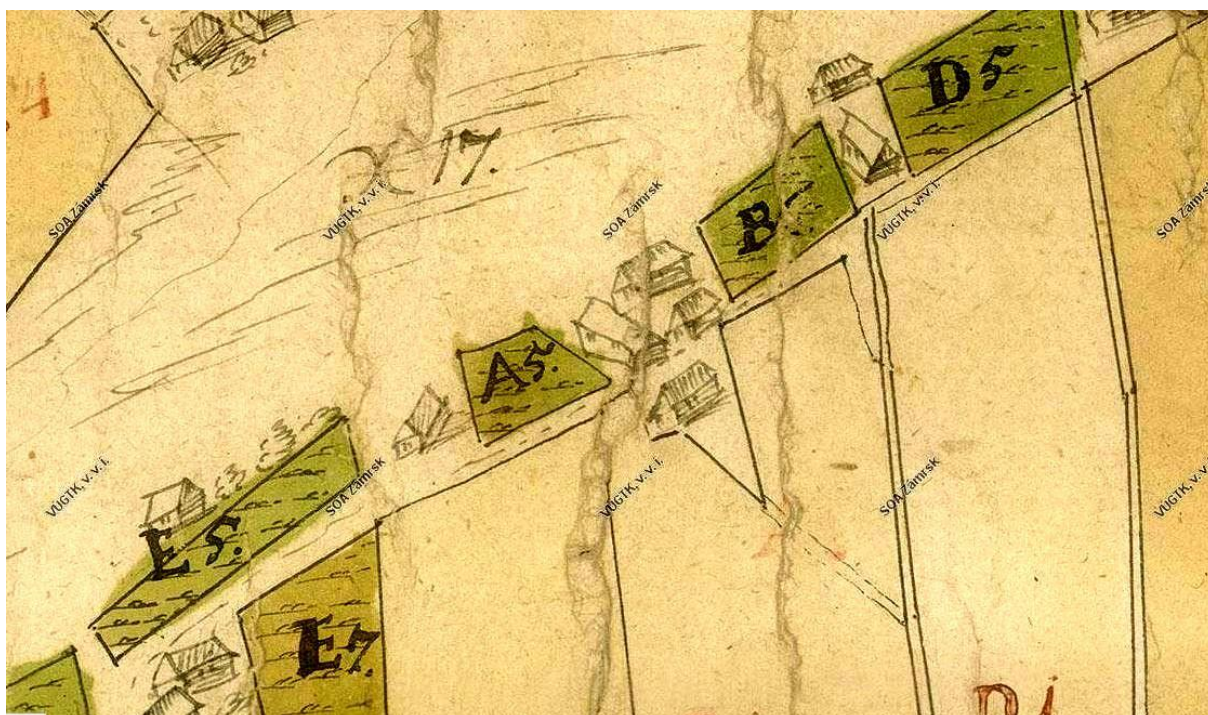
¹⁷ Státní oblastní archiv v Zámrsku, Vs Rychmburk 141, Mapa vsi Svratouch. (<http://www.chartae-antiquae.cz/cs/maps/19701>, 19. 2. 2016).

¹⁸ Stejně schematicky zachytil stejný autor na jiné mapě objekty herálecké sklářské hutě, resp. sklářské osady u Herálce označené jako „*Glabhütten*“, přesto však na střeše jednoho z „domečků“ nakreslil stříšku nad otvorem pro odvod kouře, která byla typická pro hutní haly (<http://www.chartae-antiquae.cz/cs/maps/19245>, 15. 8. 2016).

¹⁹ V legendě mapy jsou u dvou pozemků – rolí, dotýkajících se možného areálu sklárny, uvedeni jako osedlí majitelé „*Alexander Storch*“ a „*Jacob Pawlik*“.

Obr. 5. Předpokládaná poloha sklářské hutě na mapě Svatouchu z r. 1731 (<http://www.chartae-antiquae.cz/cs/maps/19701>).

Obr. 6. Detail mapy Svatouchu z r. 1731. Skupina stavení uprostřed (z pohledu od západu) se nachází na pravděpodobném stanovišti sklářské hutě.

V pravděpodobném areálu zaniklé sklárny se dodnes zčásti dochovalo jen stavení čp. 82 (obr. 7, 8), ostatní tři již zanikla.²⁰ Podle starších map byly jako první zbourány někdy mezi lety 1954 a 1966 objekty čp. 85 na jižním konci areálu. Někdy po roce 1966 byl poblíž čp. 82 zavezen malý rybník na drobné vodoteči, která směřovala od západu, protékala mezi čp. 80 a 82 (obr. 1) a ústila do potoka Svratouch. Zda tento rybníček o rozloze necelých 40 x 20 metrů pamatoval život předpokládané sklárny, není možné prokázat, podle analogií ale „hutním“ rybníčkem být mohl.²¹

Obr. 7. Východní okraj předpokládaného sklářského okrsku ve Svratouchu z pohledu od severu. V pozadí zčásti dochovaná usedlost čp. 82, v popředí okraj dětského hřiště nacházejícího se zhruba v místě zaniklého rybníčku. Foto P. Rous, 2016.

²⁰ Ještě zde ale stojí stavení čp. 78, zakreslené rovněž na mapě z roku 1839, přesto v polohopisném výčtu nezmíněné.

²¹ Tvrzení, že „vodní energii sklárně poskytovala soustava rybníků nad hutí“ (Bálek 1989, 66) nelze nijak doložit.

Obr. 8. Usedlost čp. 82 z pohledu od jihovýchodu. Foto P. Rous, 2016.

Pokud jde o „sklářské“ stopy ve sledovaném okrsku, bylo zachyceno zatím jediné svědectví, které poskytl pan Jiří Socha, dnešní starosta Svatouchu. Vzpomněl si, že v době svého dětství, tj. zhruba v první polovině šedesátých let 20. století, nacházel spolu s dalšími dětmi v místě po zbořené Nadrchalově chalupě (obr. 9), skleněné „střípky“, resp. „zelená sklíčka“. Tyto nálezy se prý vyskytovaly i severněji, zhruba v okruhu vymezujícím hypotetický areál někdejší sklářské hutě.²² Nadrchalovu chalupu lze podle její polohy určit jako jeden ze stavebních objektů náležejících k čp. 85 v jižní části předpokládaného areálu sklářské hutě, do níž dnes zasahují parcely a objekty výrobního a obchodního družstva Dílo a přilehlé výrobně skladovací firmy (obr. 10). Na jejich pozemcích nebyl, podle informace poskytnuté družstvem Dílo, zaznamenán žádný nález, který by mohl souviset se sklářstvím.²³

²² E-mailová sdělení Obecního úřadu Svatouch, 14. a 21. 3. 2016.

²³ E-mailové sdělení, 20. 4. 2016.

Obr. 9. Místo s výskytem „zelených sklíčků“, resp. „střípků“ (datovaným zhruba do první poloviny 60. let 20. století) zakreslené přímým pamětníkem. Odpovídá poloze zaniklého čp. 85, dnes je překryto severním okrajem areálu výrobního a obchodního družstva Dílo.

Obr. 10. Pohled od stavení čp. 78 na severní okraj areálu výrobního a obchodního družstva Dílo. Foto P. Rous, 2016.

Hypotetický areál sklářské hutě dnes skýtá značně omezené možnosti pro povrchový průzkum a sběr, protože v jeho terénu převládají zpevněné nebo

travnaté plochy komunikací a nepřístupné pozemky. První povrchový sběr, omezený na krajnice cesty směřující k čp. 78, na prostranství před východním průčelím čp. 78 a na zbytky výhozu zeminy ze staršího výkopu pro základy lehké montované stavby na parcele st. 740 (ve východním sousedství čp. 82), vyzněl zcela negativně.²⁴

Ještě více než v případě určení polohy sklářské hutě ve Svratouchu je nejasná otázka lokalizace příslušného stupníku, který zásoboval huť drceným křemenem. Sklářský stupník ve Svratouchu je v písemných pramenech doložen jen jednou, k roku 1651 (viz výše). Ze starých map lze odvodit, že se nejspíš nacházel asi 250 metrů jihovýchodně od areálu hypotetické sklárny, za potokem Svratouch. V tom místě je na mapě prvního vojenského mapování zakresleno symbolické vodní kolo u rybníku – vodní nádrže, která byla napájena bezejmenným levobřežním přítokem Svratouchu a navíc také, jak ukazují ojedinělé pozdější mapy, náhonem vedeným z potoka Svratouch.²⁵ Rybník s hrází a pod ní stojícím objektem možného stupníku je dobře patrný na mapě stabilního katastru z roku 1839 (obr. 11). Tento objekt již zachytila citovaná mapa z roku 1731 a to jako stavení s vodním kolem stojící u zjednodušeně nakresleného rybníčku, do něhož ústí potok (obr. 12).

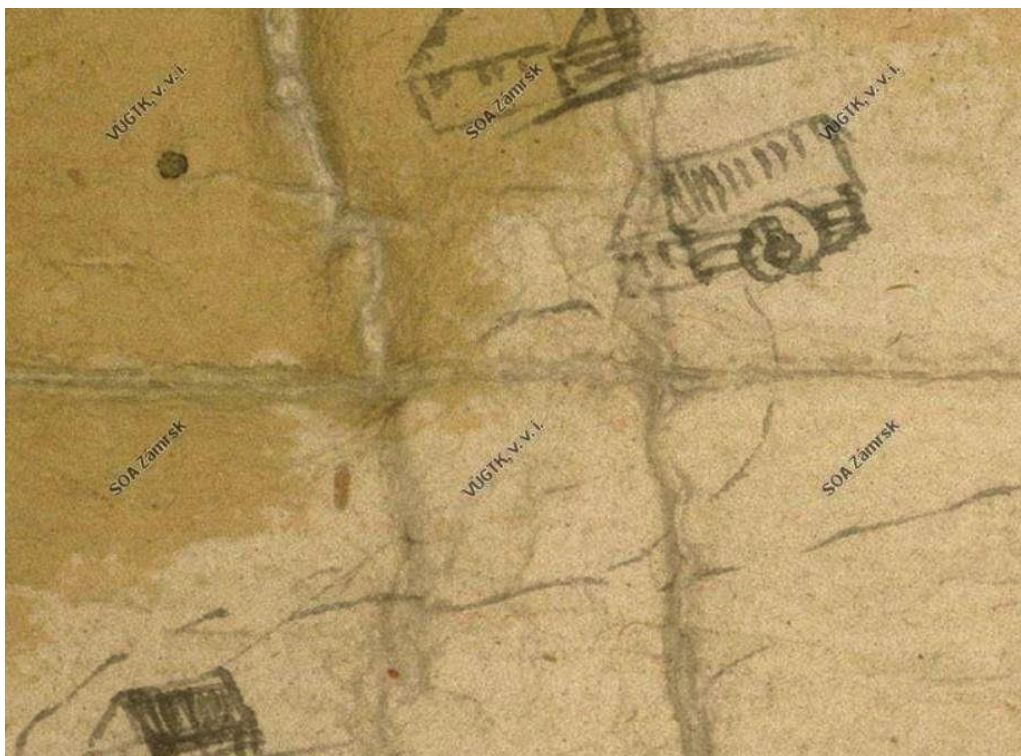
²⁴ Nepublikovaná zpráva o povrchovém průzkumu 4. 4. 2016 (P. Rous).

²⁵ Snad poprvé je tento náhon s příznačným názvem Mlýnský potok zakreslen na mapě pozemkového katastru z dvacátých let 20. století (<https://cirkevni-restituce.cuzk.cz/>, 15. 8. 2016).

Obr. 11. Předpokládaná poloha stupníku ve Svratouchu (vpravo dole, pod vodní nádrží) a pravděpodobný areál zaniklé sklářské hutě (vlevo nahoře) na indikační skice stabilního katastru z roku 1839 (<http://archivnimapy.cz/uk/>).

Obr. 12. Objekt s vodním kolem (stupník?) na detailu mapy Svratouchu z r. 1731.

Z produkce svratoušské sklárny není znám žádný dochovaný výrobek (Kapusta 1971, 54), ale nelze zcela vyloučit, že nějaký byl zastoupen mezi muzeáliemi,

keré ve Svatce a okolí nasbíral Bedřich Tuček, jenž svoji sbírku zpřístupnil v roce 1940 v muzejní expozici zřízené ve dvou místnostech obecní školy ve Svatce. Po zrušení tohoto malého muzea v roce 1959 se sbírkové předměty v místě svého nevhodného uložení postupně ztrácely. Mimo jiné tak byla rozkradena „*sbírka hrnčířských a sklářských výrobků*“.²⁶ Naštěstí se alespoň dochoval poměrně kvalifikovaný soupis muzeálií svrateckého „památníku“ z roku 1963, kdy byl jeho sbírkový fond nejspíš ještě nedotčený. V oddílu Horácké sklo soupis obsahuje 75 skleněných artefaktů. Pouze u 26 z nich je uveden jejich původ (Herálec, Milovy), ostatní skleněné předměty lze podle jejich stručného popisu z převážné části datovat do 19. století, případně s přesahem do století následujícího.²⁷

Závěrem lze rekapitulovat, že sklářská huť ve Svatouchu byla v provozu pravděpodobně už v poslední čtvrtině 16. století a to přinejmenším od roku 1574. Přibližně od roku 1639 je její existence již nepochybná. Poslední známá zpráva o huti pochází z 25. října 1719. Rychmburské panství, na jehož území se Svatouch nacházel, patřilo od roku 1558 rodu Berků z Dubé a Lipé a následně, od roku 1714 rodu Kinských. Jako vrchnostenský majetek byla svatoušská sklárna pronajímána skelmistrům, z nichž známe Lorenze Preislera, uváděného v období 1651 až 1695, o němž víme, že vlastnil v Hlinsku dům, dále Pavla Preislera s jedinou zmínkou z roku 1654, a Lorenze Fridricha, uváděného v období 1698 až 1713. Výrobní kapacitu hutě můžeme odhadovat jen podle počtu sklářských tovaryšů, resp. sklenářů. V roce 1651 byli čtyři, v roce 1698 a 1713 jich bylo pět, a někdy v letech 1713 až 1716 jen tři. V produkovaném sortimentu skla se kromě předpokládaného foukání a hutního tvarování uplatnilo také malování (zmínka o

---

²⁶ <http://muzeum.svatka.cz/?p=227> (15. 7. 2016).

²⁷ Městské muzeum a galerie Svatka, „Seznam muzeálních předmětů uložených u Místního národního výboru ve Svatce“, vyhotovený na základě inventarizace ze dne 13. 12. 1963 (originál strojopisu), 10 s.

malíři z roku 1698) a broušení (zmínka o brusiči z roku 1713). Křemen se pro sklářskou huť drtil ve stupníku nejspíš přímo ve Svratouchu, jak naznačuje jediná informace z roku 1651. V huti také podle ojedinělých údajů pracovali bednáři (dva v roce 1698, jeden v roce 1710), kovář (1710) a hrnčič (1713). Výrobou dřevěného popela, určeného asi pro sklárnu, se k roku 1698 zabývali tři popeláři ve Svratce a krátce předtím jeden popelář ve Svratouchu.

Přehled základních známých personálních údajů o sklářské huti ve Svratouchu podává následující tabulka:

	Skelmistři	Tovaryši, resp. sklenáři	Ostatní personál
1651	Lorenz Preisler	Joachym Rebs Jiří Kačer Jiří Štaroh Petr Fony	Michal Štul, stupař Jiří Kraus, pachole Matěj Pilař, pachole
1654	Pavel Preisler		
1663 1664 1670	Lorenz Preisler		
1671		Florentin Preisler	
1695	Lorenz Preisler		
1698	Lorenz Fridrich	Jan Kembický Jiřík Judl Martin Kembický František Kembický Lorenc Šelýř jinak Šídlo	1 nejmenovaný malíř Jiřík Macháčků (malířův pomocník?) Matěj Buryan, bednář Jan Buryan, bednář Václav (Kopiště), pachole Tomáš (Kopiště), pachole František (Konvář, pachole Alexandr (Konvář), pachole Melichar (Korec), pachole 2 nejmenovaná pacholata
1700	Lorenz Fridrich		
1710			1 kovář 1 bednář
1713	Lorenz Fridrich	5 tovaryšů	1 brusič 1 hrnčič
1713 – 1716		3 tovaryši	

Ze stávajících poznatků o zaniklé sklářské huti ve Svratouchu je zřejmé, že k dalšímu poznání její historie, produkce a jejího stanoviště ještě může významně přispět jak budoucí archivní výzkum, tak i systematický archeologický průzkum.

Literatura²⁸

Adámek, K. V. 1897a: Sídla. In: Sborník okresu hlineckého, díl 1, 29–76.

Adámek, K. V. 1897b: Výroba prvotní, zvláště rolnictví. In: Sborník okresu hlineckého, díl 1, 101–128.

Adámek, K. V. 1897c: Průmysl, doprava, obchod. In: Sborník okresu hlineckého, díl 1, 128–162.

Adámek, K. V. 1904: Svratouch, Křižánky, Čachnov, Herálec a Chlumětín, Památky archaeologické a místopisné XXI 1906 (1904–1905), 261–276.

Adámek, K. V. 1906: Desátá zápisní kniha města Hlinska, Památky archaeologické a místopisné XXII (1906–1908), 281–292.

Adámek, K. V. 1908a: Desátá zápisní kniha města Hlinska. (Dokončení), Památky archaeologické a místopisné XXIII (1908–1909), 259–266.

Adámek, K. V. 1908b: Obyvatelstvo Hlinska a okolí roku 1698, Zprávy Musea okresu hlineckého II, 70–79.

Adler, Jiří 1980: Sklářny v okolí Herálce, Sklář a keramik 30, s. 79–84.

Balcar, František 1914: Ze Svratoucha. In: Hlinecko. Kniha vzpomínek. (red. K. V. Adámek). Hlinsko, str. 120–122.

Bálek, Vlastimil 1989: Jak šel čas naší Vysočinou. Chrudim.

Brožová, Jarmila 1971: Sklářny v oblasti Českomoravské vrchoviny, Ars vitraria 3, s. 42–62.

---

²⁸ Ostatní zdroje jsou uvedeny přímo v textu.

Bukáček, František 1958: Zaniklé horácké sklárny. In: Poličsko. Sborník prací. Pardubice, str. 61–69.

Burdová, Pavla – Culková, Dagmar – Čáňová, Eliška – Lišková, Marie – Rajtoral, František (eds.) 1970: Tereziánský katastr český. Svazek 3. Dominikál. (Edice berních katastrů českých, moravských, slezských, sv. 4). Praha.

Červený, Václav – Červená, Jarmila 2003: Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. 2. svazek (M–Ž). Praha.

Chalupa, Aleš – Lišková, Marie – Nuhlíček, Josef – Rajtoral, František (eds.) 1964: Tereziánský katastr český. Svazek 1. Rustikál (kraje A– CH). (Edice berních katastrů českých, moravských, slezských, sv. 2). Praha.

Kába, Arnošt 1972: Sklárství na Vysočině. In: Kába, Arnošt - Medková, Jiřina 1972, Sklárství na Vysočině. Jihlava (katalog výstavy), s. 3–18, mapka na třetí straně obálky.

Kapusta, Jan 1971: Sklárství na Horácku. Polička.

Lukášek, Libor – Rámiš, Vladan 1992: Sklárny na Vysočině od 15. do 20. století. Středoškolská odborná činnost (nepublikovaná práce). Žďár nad Sázavou (Gymnázium Žďár nad Sázavou).

Pavlisová, Emílie 1977: Sklárství v oblasti Žďárských vrchů do přelomu 18. a 19. století. Žďár nad Sázavou (kopie strojopisu, sign. D – 6780, uložená v Ústřední knihovně Masarykovy univerzity).

Svoboda, Josef František 1928: Horácké sklo. Příspěvek k dějinám moravského sklárství. Zvláštní otisk z Národopisného Věstníku Československého. Ročník XXI, číslo 1, s. 1–30 (ve věstníku s. 64–93).

Šimák, Josef Vítězslav 1918: Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671–1725, díl I, sv. 2 (Chrudimsko, Čáslavsko). Praha.